

екскурсійна діяльність, креативні індустрії.

ЄПІК Лариса Іванівна – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри образотворчого мистецтва, музикознавства та культурології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Наукові інтереси: прикладна культурологія, історія та культура України, івент-технології, соціокультурна діяльність, мистецька освіта.

INFORMATION ABOUT AUTHOR

КОВАЛЕНКО Олександр Вікторович – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Fine Arts, Musicology and Cultural Studies Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University.

Circle of scientific interests: applied culturology, training of specialists in the field of art, museum and excursion activities, creative industries

ЄПЬК Лариса Іванівна – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Fine Arts, Musicology and Cultural Studies Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University.

Circle of scientific interests: applied culturology, applied culturology, history and culture of Ukraine, event technologies, socio-cultural activity, art education.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2021 р.

УДК 378:[37.011.3-051:78.071.2]

DOI: 10.36550/2415-7988-2021-1-197-110-114

КОКАРЕВА Елеонора Олексіївна –

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування

Криворізького державного педагогічного університету

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1639-0464>

e-mail: eleonorakokareva@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО ДИРИГЕНТСЬКО-ХОРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Одним з основних завдань сучасної вітчизняної освіти є формування готовності особистості до професійної діяльності. Для студентів-музикантів педагогічних закладів освіти – це діяльність педагогічна та виконавська, зокрема інструментальна, вокальна та диригентсько-хорова. В нашому дослідженні, ми зосередимо свою увагу на диригентсько-хоровій діяльності, як такій, що є комплексною та включає у себе теоретичний, аналітичний та практичний (виконавський, інструментальний та вокальний) аспекти.

Підготовка хорового диригента до подальшої професійної діяльності є дуже складним, кропітким процесом, який потребує неабияких зусиль та бажання як від студентів, так і від викладачів. Зазначений процес значно ускладнює те, що окрім значної системи технічних знань, умінь та навичок, студент також повинен поступово оволодіти грою на фортепіано хорових партитур, співом хорових партій; самостійно ґрунтовно працювати над хоровими творами тощо. Тобто, майбутній диригент-хормейстер має навчитися виступати одночасно у ролях керівника, вчителя, виконавця-диригента, співака, піаніста, музикознавця. Для формування готовності до диригентсько-хорової діяльності студенту необхідно

глибоко вивчити теоретичну базу дисципліни хормейстерського циклу («Хорознавство», «Практикум роботи з хором», додатково самостійно вивчати та робити практичні завдання з таких дисциплін, як «Хорове аранжування», «Читання хорових партитур», «Хорова музична література» тощо) та вчитися застосовувати отримані теоретичні знання на практиці (на таких дисциплінах, як «Хорове диригування», Хоровий клас» та в подальшому на педагогічній практиці); розвивати основні види музичного слуху, зокрема внутрішній, мелодичний, гармонічний, що формуються в процесі співу в різноманітних вокально-хорових колективах та, головним чином, в хоровому.

Сучасне хорове виконавство має свої тенденції та особливості. Суттєвих змін зазнала стилістика хорового письма у творах багатьох сучасних композиторів. До керівника хорового колективу, незалежно від його типу, висуваються нові, іноді ускладнені вимоги. Зокрема, більшість сучасних хорових творів насичені достатньо складними гармоніями та метроритмом, наявні перемінні розміри; новими тенденціями у хорових колективах під час виконання є рухи, хорові колективи вже не такі статичні, – все зазначене вище значно ускладнює виконавський процес, особливо з дитячим хоровим колективом.

Аналіз останніх досліджень і

публікацій. Проблемою підготовки та формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва займаються багато науковців, зокрема: до професійної діяльності – Л. Гончаренко; Л. Мержева, І. Назаренко та ін.; до ціннісного формування музичності учнів – Ю. Дворник, Ю. Коваль та ін.; до інноваційної діяльності – Н. Александрович, В. Лабунець та ін.; до вокальної, вокально-педагогічної та вокально-виконавської діяльності – Т. Дорошенко, Н. Овчаренко, А. Радіч та ін.; до диригентсько-хорової діяльності – Т. Горобець, Н. Дем'яно, З. Жигаль, М. Ковбасюк, А. Козир, Л. Костенко, К. Пігров, Т. Пухальський, А. Соколова, П. Чесноков, Чжан Лу, В. Шкоба, Л. Шумська Л. Ярошевська та ін.

Тож, проблема формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва є достатньо актуальною, своєчасною для закладів вищої педагогічної освіти, досліджується науковцями, але аспект готовності студентів саме до диригентсько-хорової діяльності, на наш погляд, є недостатньо висвітленим, не вистачає теоретичної та методичної літератури з зазначеного питання.

Мета статті – висвітлити напрями підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до диригентсько-хорової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджуючи теорію еволюції змісту терміну «готовність», І. Гавриш зазначає, що з другої половини ХХ – початку ХХІ століття готовність вивчається у контексті теорії діяльності взагалі та професійної діяльності, зокрема [3, с. 16]. Ю. Пелех розглядає готовність як інтегровану якість особистості, спрямовану на адекватну реакцію щодо можливості ситуативного вирішення універсальних (різнопланових) освітніх завдань із допомогою активізації і застосування набутої у навчально-виховному процесі системи компетенцій, що означені за таких умов диференційно-варіативними видозмінами [7, с. 10].

Професійну підготовку майбутніх учителів музичного мистецтва Н. Овчаренко розглядає як цілісний освітній процес, спрямований на забезпечення їх готовності до музично-педагогічної діяльності, що передбачає опанування студентами системою музично-педагогічних компетенцій [6].

Визначаючи поняття готовність майбутнього вчителя музичного мистецтва до професійно-педагогічної діяльності, Т. Ткаченко зазначає, що вона є результатом професійної підготовки та дає підстави свідчити про здатність майбутнього фахівця

на високому рівні виконувати свої професійні функції та обов'язки [8, с. 11].

У педагогіці термін «діяльність» розглядається як спосіб буття у світі та здатність вносити у дійсність зміни. Основними компонентами діяльності виступають: суб'єкт з його потребами; мета, відповідно до якої предмет перетворюється в об'єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності [4, с. 98]. Навчальна діяльність – це діяльність студентів, яку організовує викладач із метою підвищення ефективності навчального процесу, що спрямована на розв'язання навчальних задач різного класу, у результаті якої вони оволодівають знаннями, вміннями та навичками, розвивають свої особистісні якості [2]. В нашому дослідженні такою діяльністю виступає диригентсько-хорова.

Важливими в процесі диригентсько-хорової підготовки студентів-музикантів є аудиторні заняття. Індивідуальне заняття є основною формою підготовки студентів з дисципліни «Хорове диригування». Необхідним, також, є моніторинг результатів таких занять на міжсесійному контролі (оцінюється частина диригентсько-хорового репертуару за вимогами навчальної програми дисципліни), заліку або екзамені (основний навчальний репертуар, що виконується з концертмейстером чи хором, залежно від року навчання). Загалом, на основі наукових досліджень [1], можна виокремити такі види індивідуальних занять з хорового диригування: навчальне практичне заняття (основний вид навчальної індивідуально-практичної діяльності студентів); заняття-репетиція (навчальне заняття, на якому опрацьовуються хорові твори для виступу на заліках, екзаменах, конкурсах як самостійно, так і з хоровим колективом); контрольне заняття (вид заняття, що дає змогу підбити підсумок навчальної діяльності студента); відкрите заняття (навчальне заняття, що проводиться викладачем зі студентом за чітко встановленим графіком); майстер-клас (в процесі навчального заняття).

Диригентсько-хорова діяльність відбувається, також, в процесі таких форм позааудиторної диригентсько-хорової діяльності, як [1]: консультація (форма навчальних занять, що проводиться з метою надання студентам відповіді на питання теоретичного чи практичного характеру), репетиція (в процесі якої відбувається підготовка до виступів), диригентський конкурс (процес підготовки до нього і вміння виносити певний результат на публіку активно сприяє розвитку майбутнього фахівця), майстер-клас (проводиться досвідченими педагогами, хормейстерами з

метою передачі диригентсько-хорового досвіду) тощо.

На наш погляд, формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до диригентсько-хорової діяльності доцільно здійснювати на засадах особистісно орієнтованого, діяльнісного, компетентнісного, культурологічного, рефлексивного підходів. Особистісно орієнтований – надає можливість виявляти задатки та здібності кожного студента, його творчий розвиток та потенціал.

Готовність до диригентсько-хорової діяльності буде ефективно формуватися в процесі зазначеної діяльності. В рамках діяльнісного підходу виявляються особливості диригентсько-хорової діяльності та ефективне включення в таку діяльність майбутніх фахівців за допомогою чітко обгрунтованого змісту, форм, методів та засобів їх професійної підготовки. Компетентнісний підхід сприяє оволодінню студентами фаховими компетенціями в процесі їх диригентсько-хорової підготовки.

Культурологічний підхід спрямовано на опанування майбутніми вчителями досягнень вокально-хорової та педагогічної культури. Рефлексивний підхід передбачає самооцінку та відображення всіх членів педагогічного процесу – викладача, студента, концертмейстера тощо.

У процесі диригентсько-хорової діяльності надзвичайно важливе значення має добір репертуару. Формування диригентсько-хорової компетентності безпосередньо пов'язано з певними репертуарними програмами, які обираються, зазвичай, двічі за навчальний рік. В процесі їх вивчення, у студентів, окрім розвитку їхніх технічних можливостей, розвиваються музично-виконавські здібності, формується художній смак. Основною вимогою до репертуару є використання високохудожніх хорових творів, завдяки яким буде відбуватися розвиток майбутніх хормейстерів [6].

Диригентсько-хорова підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва відбувається на різноманітних дисциплінах диригентсько-хорового циклу, які передбачають різні форми занять. Заняття з хорового диригування є одними з основних у ланці підготовки студентів до майбутньої діяльності. Саме на цих заняттях студентів озброюють теоретичними знаннями та практичними вміннями та навичками з техніки диригування, вчать їх самостійному попередньому опрацюванню хорових творів, закладають основи виразної гри хорової партитури на фортепіано, співу хорових партій, працюють над усіма невербальними засобами передачі основної ідеї того чи

іншого хорового твору, в тому числі, над виразною мімікою та артикуляцією диригента. Також, надзвичайно важливими є такі дисципліни, як «Хорознавство», на якій студенти отримують необхідну теорію розвитку хорового мистецтва та згодом, на дисциплінах «Практикум роботи з хором» і «Хоровий клас» вчать застосовувати набуті знання на практиці. Також, студенти на озвучених дисциплінах виконують різноманітні проєкти (наприклад, готують анотації на хорові твори з програми), отримують початковий досвід роботи з хоровим колективом, дізнаються про особливості репетиційної роботи зі школярами на уроках музичного мистецтва та в процесі позакласної діяльності, з особливостями роботи хормейстера з хоровими колективами різних типів. Диригентсько-хорова діяльність на всіх озвучених дисциплінах закладає основу для подальшої практичної діяльності майбутніх учителів музичного мистецтва та розпочинається на педагогічній практиці у загальноосвітній школі. Саме на особливостях підготовки студентів до такої діяльності ми зосередимо увагу у нашому дослідженні.

Хормейстерська діяльність майбутнього вчителя в школі направлена на формування та розвиток вокально-хорових навичок школярів, їх музичного слуху та здібностей, виховання любові до музики та мистецтва хорового співу.

Основними видами хормейстерської роботи майбутнього вчителя музичного мистецтва є:

- розспівування школярів на базі певного комплексу вокально-хорових вправ та фрагментів із вивчених творів;
- вивчення та спів пісень та хорових творів за програмою на уроках музичного мистецтва;
- вивчення різноманітного пісенного репертуару при підготовці до святкових заходів;
- позакласна вокально-хорова робота з вокальними ансамблями, хорами.

У процесі підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до педагогічної практики необхідно, щоб вони в процесі озвучених вище занять та самостійної діяльності:

- оволоділи методикою розвитку дитячого голосу (знаннями щодо можливостей та фізіологічних особливостей його розвитку, поступово створили методичну папку, що включає в себе комплекс вправ для розвитку тих чи тих вокально-хорових навичок та виправлення певних недоліків);

– навчилися яскраво та правильно співати певні вокально-хорові вправи для їх демонстрації учням на уроках;

– навчилися грати гармонійну підтримку до вправ, транспонуючи її за малими секундами вгору та вниз й одночасно давати ауфтаки, завдяки активним рухам голови та виразній міміці;

– навчилися грати партитуру хорового твору чи акомпанемент пісні, одночасно її співати разом із хором, попереджуючи їх дії виразною мімікою та чіткими ауфтактами за рахунок рухів головою;

– навчилися транспонувати акомпанемент пісні в інші тональності на основні виявлення її гармонічного плану;

– навчилися координувати свої рухи – грати певні хорові партії чи основну гармонійну лінію акомпанементу однією рукою, другою рукою – диригувати твором, показуючи всі засоби музичної виразності. У такому варіанті вчитель може як співати пісню чи певні хорові партії з учасниками хору, так і беззвучно артикулювати (це залежить від завдань, які він ставить та вокально-хорового рівня учнів);

– з першого курсу навчання в університеті систематично вивчали шкільний пісенний репертуар за програмою (вчилися його аналізувати, готували до нього анотацію-презентацію, грали, співали, диригували);

– після глибокого вивчення творів із шкільної програми навчилися виокремлювати послідовні етапи та основні методи вокально-хорової роботи над ними [5].

На основі отриманих на заняттях та в процесі самостійної діяльності знань, студент вчиться складати план підготовчої роботи, виділяти її основні етапи, зокрема: добирати доцільні вправи, що сприятимуть розучуванню певної пісні; складати вправи-розспівки на матеріалі пісні; виокремлювати складні фрагменти пісні, на які треба звернути особливу увагу на уроці; виділяти логічні музичні вершини фраз, кульмінацію та встановити, чи збігаються вони з літературними; виокремлювати комплекс диригентських прийомів, необхідних для ясного та яскравого показу певної пісні (враховуючи всі засоби музичної виразності, кульмінації тощо) та відпрацьовувати їх перед дзеркалом.

При вивченні поетичного тексту пісні досить зручно використовувати комп'ютерні технології (за наявності комп'ютера). Якщо такої можливості немає, вчитель пропонує запам'ятовувати текст на слух, виразно його читаючи, записує його на дошці чи заздалегідь створює плакат (з урахуванням вікових особливостей учнів – для молодших школярів ефективно, окрім тексту пісні на

плакаті, зробити серію відповідних змісту малюнків).

Розучування мелодії пісні майбутній вчитель здійснює за допомогою різноманітних методів. Можна розпочинати вивчати мелодію пісні без слів на обраний склад (наприклад, «льо», «мо», «зо» тощо) як за допомогою акомпанементу, так і без нього. Позитивним моментом у такому процесі є осмислене сприйняття мелодійної лінії, більш правильне її виконання відносно інтонації та одночасна робота над звукоутворенням та звукоформуванням. Для розвитку слуху учнів та координації слуху та голосу радять поступово вчити їх відчувати рух мелодійної лінії, показуючи його рукою. Згодом можна пропонувати учням нотний запис пісні на плакаті чи на комп'ютерному носії, що є суттєвою допомогою в процесі уявлення руху мелодії (навіть при слабкому знанні музичної грамоти).

У процесі розучування пісні з класним хором майбутній вчитель має постійно загострювати увагу школярів на чистоту інтонуванні, «слуханні одне одного» з метою виконання ясного унісону. Багато уваги треба приділяти роботі над дикцією. Рекомендуємо виконувати дикційні вправи-скоромовки на матеріалі пісні, наприклад, за фразами – чітко, враховуючи (чи не враховуючи) ритмічний малюнок пісні, поступово прискорюючи чи сповільнюючи темп.

На завершальному етапі вивчення пісні на уроці, обов'язково треба виконувати її цілком з акомпанементом. Студент у такому процесі виконує роль концертмейстера – грає на фортепіано акомпанемент пісні (за наявності) та співає її разом з учнями. Якщо він грає всю фактуру акомпанементу – він підтримує зоровий контакт із класом та завдяки виразній міміці та активним, чітким ауфтактам головою керує виконанням. У разі, якщо вчитель музичного мистецтва в процесі виконання пісні диригує однією з рук, іншою він грає акомпанемент у спрощеному варіанті. Диригування передбачає показ основних диригентських прийомів: «уваги», «дихання», «вступу», «зняття» у характері, темпі, динамічному відтінку, характері звуковедення твору. Диригування вчителя музичного мистецтва двома руками можливе за наявності концертмейстера чи при достатньому вокально-хоровому рівні учнів у процесі виконання творів а cappella [5].

Практика в загальноосвітній школі передбачає, також, позакласну вокально-хорову роботу – підбір репертуару до різноманітних заходів, зокрема, святкових та його вивчення з власноруч створеним ансамблем, хором, враховуючи такі важливі моменти: обирати твори треба ясні за

формою, невеликі за розміром; зміст має відповідати віковим особливостям учнів та бути для них цікавим; мелодійні лінії мають бути ясні, виразні, нескладні для сприйняття, виконання та запам'ятовування; діапазон творів має бути незначним, враховуючи фізіологічні особливості розвитку дітей тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок напряму. Таким чином, основними завданнями хормейстерської підготовки студента до практики в загальноосвітній школі є його озброєння професійними знаннями, вміннями та навичками, розвиток його хормейстерських здібностей, що в комплексі дають можливість якісно здійснювати вокально-хорову роботу зі школярами. Така робота буде здійснюватися в процесі аудиторної, позааудиторної діяльності, на засадах таких методологічних підходів, як особистісно орієнтований, діяльнісний, компетентнісний, культурологічний та рефлексивний.

Наше дослідження не вичерпує усіх аспектів озвученого питання, подальшої теоретичної та методичної розробки потребує проблема підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до диригентсько-хорової діяльності в позакласній та позашкільній роботі у закладах освіти та культури.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э. Б. Теория музыкального образования : учебник для студентов высш. пед. учеб. заведений / Э. Б. Абдуллин, Е. Н. Николаева. М. : Издательский центр «Академия», 2004. 336 с.
2. Андреев В. И. Эвристическое программирование учебно-исследовательской деятельности : методическое пособие / В. И. Андреев. М., 1981. 240 с.
3. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ірина Володимирівна Гавриш ; Харківський національний університет ім. Г. Сковороди. Х., 2006. 579 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. К. : Либідь, 1997. 376 с.
5. Кокарева Е. О. Основы диригентської підготовки : навч.-метод. посібник / Е. О. Кокарева. Кривий Ріг : КП ДВНЗ «КНУ», 2015. 232 с.
6. Овчаренко Н. А. Професійна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до вокально-педагогічної діяльності: теорія та методологія: монографія / Н. А. Овчаренко. Кривий Ріг: Вид. Р. А. Козлов, 2014. 400 с.
7. Пелех Ю. В. Теоретико-методичні засади ціннісно-сміслової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності: автореф. дис. ... д-ра пед. наук / Ю. В. Пелех. К., 2010. 36 с.
8. Ткаченко Т. В. Теоретико-методичні основи формування вокальнозвучової культури майбутнього вчителя музики у процесі професійної

підготовки : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04 / Т. В. Ткаченко ; Київський національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К., 2010. 43 с.

REFERENSES

1. Abdullin, E. B. (2004). *Teoriya muzykal'nogo obrazovaniya*. [Theory of music education]. Moscow.
2. Andreyev, V. I. (1981). *Evristsheskoye programmirovaniye uchebno-issledovatel'skoy deyatel'nosti*. [Heuristic programming of educational and research activities]. Moscow.
3. Havrysh, I. V. (2006). *Teoretyko-metodolohichni osnovy formuvannya hotovnosti maybutnikh uchyteliv do innovatsynoyi profesynoyi diyal'nosti*. [Theoretical and methodological bases of formation of readiness of future teachers for innovative professional activity]. Kharkiv.
4. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrayins'kyi pedahohichnyy slovnyk*. [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv.
5. Kokareva, E. O. (2015). *Osnovy dyryhent-s'koyi pidhotovky*. [Fundamentals of conducting training]. Krivuy Rig.
6. Ovcharenko, N. A. (2014). *Profesiyna pidhotovka maybutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva do vokal'no-pedahohichnoyi diyal'nosti: teoriya ta metodolohiya*. [Professional training of future teachers of music for vocal and pedagogical activities: theory and methodology]. Krivuy Rig.
7. Pelekh, Y. V. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady tsinnisno-smyslovyi hotovnosti maybut'oho pedahoha do profesynoyi diyal'nosti*. [Theoretical and methodological principles of value-semantic readiness of the future teacher for professional activity]. Kyiv.
8. Tkachenko, T. V. (2010). *Teoretyko-metodychni osnovy formuvannya vokal'nozvukovoyi kultury maybut'oho vchytelya muzyky u protsesi profesynoyi pidhotovky*. [Theoretical and methodological foundations of the formation of vocal culture of the future music teacher in the process of professional training]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОКАРЕВА Елеонора Олексіївна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри методики музичного виховання, співу та хорового диригування Криворізького державного педагогічного університету.

Наукові інтереси: формування фахової компетентності майбутніх учителів музичного мистецтва, їх творчий розвиток та саморозвиток.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOKAREVA Eleonora Oleksiivna – associate professor of the Department of Music Education Methodology, Singing and Choral Conducting of Kryvyi Rih State Pedagogical University, candidate of pedagogical sciences, associate professor.

Circle of scientific interests: formation of professional competences of future teachers of music art, their creative development and self-development.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2021 р.